

УДК 338.24

Б. В. Єгоров,
д. т. н., професор, Одеської національної академії харчових технологій, м. Одеса
Е. Б. Козак,
к. е. н., доцент, Одеської національної академії харчових технологій, м. Одеса

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

B. Egorov,
PhD, Professor, Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa
E. Kozak,
candidate of economic Sciences, associate Professor, Odessa national Academy of food technology, Odessa

IMPROVEMENT OF INSTITUTIONAL CONTROL OF AGRICULTURAL AREAS AREA

У статті розроблено рекомендації з оцінки впливу форм і методів інституційного регулювання на розвиток агро-промислового комплексу (АПК) регіону. Досліджуються системи заходів з соціального розвитку села та заходи щодо посилення державної підтримки суб'єктів господарювання в регіональному АПК. Запропоновано заходи розвитку АПК, де особлива роль належить структурним перетворенням і вдосконаленню економічних відносин.

The article recommends on assessment of institutional forms and methods of regulation on agriculture development in the region. We study a system of measures of social and rural development measures to strengthen public support for businesses in the regional agribusiness. The proposed activities of APC where special role structural transformation and improvement of economic relations.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, державне регулювання, аграрний ринок, система інституційного регулювання.

Key words: agriculture, government regulation, agricultural market system of institutional regulation.

ВСТУП

В умовах виходу з кризи, стабілізації й переходу до підйому української економіки великого значення набуває відновлення стратегії й тактики реформ. Ключовим є забезпечення послідовності державної політики відносно розвитку національної економіки, її сфер, галузей і первинних ланок. У складному комплексі назрілих змін особливе місце належить посиленню ролі держави в регулюванні економічних і соціальних процесів, від успішного забезпечення якого багато в чому залежать перспективи розвитку виробничої сфери [4].

Подібне розуміння необхідності ролі держави й об'єктивності її дій повною мірою відноситься й до АПК, від якого прямо залежать забезпечення населення продуктами харчування, промисловості сировиною й продовольчою безпекою країни й регіонів. Важливість його зміцнення обумовлюється курсом на створення соціально орієнтованої ринкової економіки, поворотом до інноваційного її розвитку й посиленням конкуренції на світовому ринку. Все це пов'язане з неодноразовим ростом продуктивності праці й підвищенням ефективності кожного працівника, підприємства, галузі, ре-

гіону й країни в цілому. Водночас, все більш важливим стає пошук нових шляхів і вирішальних факторів розвитку АПК, до яких належить і вдосконалення інституційного регулювання АПК регіону на основі прогресивних форм і методів впливу на процеси, що відбуваються в ньому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фундаментальні положення щодо державного регулювання економіки висвітлені в працях відомих зарубіжних учених: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Гелбрайта, А. Медіссона та ін. Значний вклад у розвиток теорії та практики державного управління в Україні зробили В.Д. Бакуменко, В.Г. Бодров, О.Ю. Оболенський, В.М. Князєв, В.В. Цветков, Г.С. Одінцова, В.І. Луговий, Н.Р. Нижник, Р.М. Рудніцька, І.В. Розпутенко та ін. Дослідженню ролі держави в удосконаленні форм господарювання присвячені праці російських і вітчизняних учених: Л.І. Абалкіна, Б.І. Адамова, Г.К. Губерної, В.О. Добриніна, І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, С.В. Мочерного, В.В. Юрчишина, В.Я. Амбросова, Г.І. Мостового, О.Ю. Амосова, Г.О. Андрусенка та багатьох інших. Питання ефективності застосування механізмів державного регулювання аграрного сектора економіки розглядаються в наукових працях В.А. Валентинова, П.І. Гайдуцького, М.Х. Корецького, М.Й. Малік, В. А. Пулім, О.М. Іваницької, П.М. Макаренка, О.М. Могильного, О.М. Онищенко та інших дослідників.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів удосконалення системи інституційного регулювання розвитку аграрної сфери регіону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для регулювання економічного розвитку, реалізації стратегії й програм соціально-економічного розвитку регіональні органи влади повною мірою можуть і повинні використовувати весь наявний економічний потенціал і, насамперед, державну й регіональну власність. Головним тут варто вважати наявність у державній власності виробничого потенціалу (основних виробничих фондів) регіону.

Форми й методи державного регулювання реалізуються через відповідні системи й ланки управління економікою й АПК регіону. Досягнення такого стану передбачає відбиття в практичній діяльності держави регіонального ас-

пекту розвитку даного комплексу. Цьому сприяють аналіз його стану й розвитку, спрямований на використання сприятливих і обмеження дії негативних факторів як для досягнення загальних цілей економічного й соціального розвитку регіону, так і стабільного розвитку АПК.

У цілому аграрна реформа дозволила створити основи багатокладної економіки, частково здійснити земельні перетворення, намітила ряд структурних змін, що стосуються місця сільського господарства в економіці країни, складу сільських товаровиробників, а також галузевої й продуктової структури сільськогосподарського виробництва [2].

Залишається сприятливим людський ресурс. З іншого боку, через погіршення соціально-економічного становища села скорочується кількість робочих місць на підприємствах, що стало однією із причин зниження до мінімуму або повного припинення виробництва. Вирішити дану проблему винятково за рахунок фінансових ресурсів регіону неможливо, що передбачає наявність ретельно проробленої стратегії державної підтримки аграрного сектора й АПК регіону.

Дещо інший стан склався відносно земельного ресурсу сільського господарства регіонів. У результаті земельних перетворень, структурних змін, виникнення ринкового складу товаровиробників відбулися певні зрушення в його стані й використанні.

Сформований стан й співвідношення в ресурсному потенціалі відображається на соціальній структурі валової продукції сільського господарства регіонів. Сьогодні переважний її обсяг виробляється в особистих підсобних господарствах населення.

Узагальнюючи підсумки сучасного стану АПК і аграрного сектора, слід відзначити досить складне становище товаровиробників, незважаючи на збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції за останні роки й деяке поліпшення фінансового стану сільгоспідприємств. Серед основних проблем його розвитку доцільно назвати такі, як високі ставки оподаткування й процентні ставки по кредитах, нерозвиненість ринкової інфраструктури, зниження природного потенціалу галузі (родючості ґрунту, площ сільгоспугідь, поголів'я племінної худоби, низька ефективність використання орної землі).

Стримуючими факторами розвитку галузі є низький рівень механізації, значний знос (до 70%) діючого парку сільгоспмашин, високі ціни на нову техніку, недостатній розвиток лізингу,

відсталі технології та ін. При цьому рівень доходів сільськогосподарських товаровиробників стримує ведення розширеного відтворення, відновлення матеріальної бази й соціальної інфраструктури, своєчасних розрахунків з постачальниками й підрядниками. Більшість господарств не має власних оборотних коштів. Одночасно нерозвиненість інтеграційних зв'язків сільськогосподарського виробництва й переробки призводить до зниження ефективності аграрного сектора й добробуту сільських жителів [3].

Наявний потенціал підприємств харчової промисловості не дозволяє забезпечити глибоку переробку всього обсягу вирощуваної сільськогосподарської продукції, що визначає необхідність реконструкції й технічного переозброєння підприємств переробної промисловості.

На вирішення розглянутих складних і важливих завдань необхідно направляти дії урядових органів, що сприяють адаптації АПК і сільського господарства до швидко змінних регіональних і загальноукраїнських умов. При такому підході інституційне регулювання повинне виходити з найбільш повного свого впливу на функціонування й розвиток комплексу, його галузей і підприємств. У зв'язку з цим виникає необхідність оцінки рівня подібного впливу, проведення міжнародного зіставлення й ступеня підтримки агропродовольчого сектору усередині країни. По суті, ставиться завдання оцінки впливу форм і методів інституційного регулювання на розвиток АПК регіону.

Для кращого розуміння можливостей її вирішення нами пропонується системний розгляд економічних методів. Для здійснення на цій основі оцінки державного впливу на ефективне функціонування й стійкий розвиток АПК регіону пропонується система дій із залученням форм і методів його регулювання, обґрунтованих теорією й перевірених у світовій практиці. Узагальнено вона включає:

- регулювання цін, як найважливіший інструмент державного регулювання економіки;
- "ножиці цін", що показують нееквівалентність обміну між містом і селом;
- закупівельні й товарні інтервенції на аграрних ринках, що гарантують можливість вільної реалізації виробленої продукції;
- систему закупівельних і заставних операцій, спрямовану на недопущення надмірного коливання цін шляхом впливу на попит та пропозицію через товарні інтервенції;

— систему страхування виробництва сільськогосподарської продукції, пов'язаного з високим ступенем ризику;

— систему квотування, що передбачає закупівлю державою певного обсягу продукції по заздалегідь оголошеній гарантованій ціні;

— політику протекціонізму, що пов'язана з обмеженням імпорту продовольства на основі квоти на імпорт або митних тарифів;

— лізинг, що сприяє створенню конкурентних умов у сфері матеріально-технічного забезпечення АПК.

Регулювання економічних процесів з боку держави на основі даної системи визначає не лише виконання державними (регіональними) органами влади координуючої функції, але й прийняття прямих управлінських рішень. У результаті створюються умови пошуку внутрішніх і зовнішніх резервів зростання виробництва АПК із врахуванням особливостей його галузей і специфіки розвитку регіону.

У цьому аспекті зміст й призначення впливу держави на виробничо-господарську діяльність повинен забезпечувати вибір правильного поєднання цілей, методів, форм, інструментів та інших елементів системи державного регулювання, виходячи з оцінки впливу кожної зі складових системи, зазначених вище, на розвиток комплексу.

Теоретичні положення висувають цінову політику як частину ринкової політики. Вона може проводитися як державою, так і приватними організаціями (монополіями, картелями, товариствами та ін.). Її завданнями в сільському господарстві є: дотримання паритету цін, забезпечення відповідного доходу сільськогосподарським товаровиробникам і населення продуктами харчування, а також вирішення зовнішньоекономічних завдань. Інструментами цінової політики виступають гарантовані, заставні, цільові, граничні, граничні цільові й фіксовані ціни.

Проблема "ножиць цін" найбільше загострюється в періоди первісного нагромадження капіталу, індустріалізації сільського господарства, криз і т.п. Тим самим вона особливо важлива й актуальна для АПК сучасної України, де диспаритетність обміну залишається головним дестабілізуючим фактором розвитку [1].

При вирішенні проблеми паритетності обміну на сучасному етапі розвитку вітчизняного сільського господарства, необхідно враховувати галузеві й національні особливості функціонування аграрного капіталу. Крім того, вирішення даної проблеми лише за рахунок цін на перехідному етапі може спричинити й інфляцію, й підвищення соціальної напруги в су-

спільстві. Нарешті, теоретично вирішення проблеми цінової паритетності при існуючій методології ціноутворення можливе лише при наявності передумов для нагромадження аграрного капіталу за рахунок власних джерел.

З метою стабілізації аграрного ринку держава може здійснювати закупівельні й товарні інтервенції відносно зерна, насіння олійних культур, вовни, м'яса, птиці, олії, цукру та ін. продукції. При цьому застосовуються ціни, які є розрахунковою нижньою й верхньою межею коливань ринкових цін.

У роки з несприятливою ринковою кон'юктурою, падіння ринкових цін використовується система закупівельних і заставних операцій. Вона передбачає впливи на попит та пропозицію через товарні інтервенції або викид товару на ринок при високій ринковій ціні. З метою залучення виробників сільськогосподарської продукції до участі в заставних операціях, що дозволяють створювати запаси продовольства для регулювання ринку, виявляється державна підтримка.

Важливе також місце й роль систем страхування й квотування в подоланні труднощів вітчизняного сільського господарства, пов'язаних з високим ступенем ризику виробництва й реалізації його продукції, політика протекціонізму з метою забезпечення продовольчої безпеки країни й стимулювання розвитку вітчизняного аграрного виробництва.

Крім зазначених форм державної підтримки можуть бути виділені кошти на підтримку стану земельних угідь, утримування хлібної інспекції та ін. Разом з тим, державна підтримка повинна носити адресний характер і надаватися, насамперед, підприємствам, здатним забезпечити ефективне використання бюджетних коштів.

На створення конкурентних умов у сфері матеріально-технічного забезпечення АПК направляється лізинг із державною підтримкою, як на державному, так і на регіональному рівні. Необхідно сформулювати перелік майна, що є предметом лізингу, джерела кредитування лізингових операцій, умови їх здійснення в забезпеченні аграрного виробництва технікою й придбанні племінної худоби, ставки орендної плати.

Багатоаспектність і різнобічність дій державного регулювання визначає необхідність його вдосконалення й пошуку принципово нових підходів до розвитку АПК. Це особливо важливо для регіонів, де АПК виступає найважливішою складовою частиною економіки.

Виходячи з реалій стану й ситуації, що склалася в АПК України в найближчій перспективі його розвиток буде здійснюватися шляхом мобілізації внутрішніх резервів при активізації процесів кооперації й інтеграції. Вирішення цього загального завдання вимагає посилення уваги формуванню ринкової інфраструктури, що відповідає сучасним вимогам, і курс на зменшення завезення продовольства. Не менш важливим напрямом стає підвищення фінансової стабільності товаровиробників і послідовне збільшення державної підтримки. У результаті створюються умови розширеного відтворення в АПК регіону, що сприяє істотному збільшенню насичення продовольчого ринку продуктами власного виробництва.

У реалізації даних напрямів розвитку комплексу особлива роль належить структурним перетворенням і вдосконаленню економічних відносин. Вони передбачають наступні заходи:

- приведення організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств у відповідність із нормами законодавства України;

- формування конкурентоспроможних сільгосптоваровиробників і концентрацію засобів виробництва в найбільш ефективних власників;

- сприяння розвитку горизонтальної й вертикальної інтеграції в агропромисловому секторі при суворому дотриманні антимонопольного законодавства;

- реорганізацію хронічно нерентабельних господарюючих суб'єктів

Разом з тим, для комплексного вирішення проблем розвитку індивідуального сектора необхідно наділити його суб'єкти землею, сприяти в одержанні на умовах лізингу малогабаритної техніки й племінної худоби, надавати допомогу в переробці й реалізації продукції.

Розуміння місця й ролі модернізації в забезпеченні ефективного функціонування й стійкого розвитку аграрного комплексу регіону визначає особливе значення перетворення його технічного потенціалу на базі нової техніки й впровадження ресурсозберігаючих технологій у всіх галузях. Основні напрями вирішення цього актуального завдання такі:

- неухильне вдосконалювання науково-технічного потенціалу АПК;

- надання на конкурсній основі державної підтримки перспективним науковим дослідженням, що відповідають розвитку АПК;

— формування ринкових відносин у науково-технічній сфері при розробці й реалізації досягнень науки й техніки;

— сприяння творчій ініціативі молодих учених у розробці й впровадженню сучасних науково-технічних досягнень.

Реструктуризація й інноваційні перетворення в АПК повинні перетинатися із соціальними змінами, тісно пов'язаними із забезпеченням нормальних умов для життєдіяльності сільського населення. Для вирішення завдань по соціальному розвитку села в нами пропонується система наступних заходів:

— підвищення інвестиційної привабливості сільських територій шляхом розвитку агросервісу, соціальної інфраструктури, підтримки дорожнього будівництва, транспорту, зв'язку та інших послуг у сільській місцевості;

— перепрофілювання підприємств на виробництво товарів, що користуються попитом;

— максимальне використання місцевих ресурсів при створенні нових робочих місць.

Разом з тим, сучасна ринкова економіка диктує необхідність принципових змін у підходах до кадрового забезпечення аграрного сектора. Перетворення в АПК варто починати з підготовки кадрів, які добре володіють законами ринку та підприємницькими навиками і здатні переходити до сучасних технологій.

Реалізація впливу держави на розглянуті напрями розвитку АПК регіону багато в чому визначається збалансованістю його складових галузей, де яскравіше проявляються внутрішньогалузеві й міжгалузеві пропорції. Дослідження показало, що міжгалузеві диспропорції, які виникли при галузевому підході до управління комплексом, негативно впливають на кінцеві результати його функціонування, призводять до нераціонального використання наявного виробничого й економічного потенціалу й знижують економічну ефективність виробництва всієї системи в цілому.

У цьому аспекті пропонуються заходи щодо посилення державної підтримки суб'єктів господарювання в регіональному АПК. До них можна віднести наступні:

— заходи підвищення надходжень від продажів у сільському господарстві;

— обмеження на використання сільськогосподарської землі;

— прямі цінові субсидії виробникам;

— заходи регулювання зовнішньої торгівлі;

— заходи зниження витрат у сільському господарстві;

— структурна політика підвищення прибутковості осіб, що живуть за рахунок сільськогосподарського доходу;

— заходи, націлені на підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва;

— система дотування, компенсацій витрат і субсидювання;

— пільгове кредитування;

— виробничі квоти.

ВИСНОВОК

Посилення стимулюючої ролі держави в підвищенні ефективності аграрної економіки необхідно здійснювати на основі системного використання запропонованих заходів для всіх основних напрямів. Подібний підхід сприяє послідовному й неухильному входженню управління економікою регіону в русло державного регулювання, як усього регіонального господарства, так і АПК, його галузей і первинних ланок.

Література:

1. Глобальна продовольча безпека: монографія / О.Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.І. Власов // Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України, ННЦ "Ін-т аграр. економіки" УААН. — Київ: ІАЕ УААН, — 2009. — 486 с.

2. Ліферт В.М. Продовольча безпека України поза небезпекою / В.М. Ліферт //Круглий стіл з питань продовольчої й аграрної політики. — 1996. — №1. — С 6—10.

3. Малік М.Й. Концептуальні засади розвитку сільських територій / М.Й. Малік, В.А. Пулім // Економіка АПК. — 2006. — № 4. — С. 27—29.

4. Шмельов Г. І. Продовольча безпека: шляхи досягнення / Г. І. Шмельов // Проблеми прогнозування. — 1999. — № 1. — С. 27—40.

References:

1. Bilorus, O. H. Zubets', M. V. Sabluk, P. T. and Vlasov, V. I. (2009), *Hlobal'na prodovol'cha bezpeka*, [Global food security], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

2. Lifert, V. M. (1996), "Food security Ukraine out of danger", *Kruhlyj stil z pytan' prodovol'choi j ahrarnoi polityky*, vol. 1, pp 6—10.

3. Malik, M. J. and Pulim, V. A. (2006), "Conceptual Framework for Rural", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 27—29.

4. Shmel'ov, H. I. (1999), "Food security: a Way to Achieve", *Problemy prohnozuvannia*, vol. 1, pp. 27—40.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2014 р.